

---

## Theory of the contemporary historical novel: typological models and methodological synthesis

**Bokiev Nurali Abdurashid ugli**

[MDWCT@mail.ru](mailto:MDWCT@mail.ru)

Teacher,

Namangan State Institute of Foreign Languages

**Annotation** *This study examines the theoretical foundations of the historical novel and its development in American literature in the second half of the twentieth century. It draws on the key concepts of E. Fleishman, G. Hörner, H. White, L. Hutcheon, A. Nünning, and J. De Groot to outline the major stages in the evolution of the genre. Particular attention is devoted to the postmodern concept of historiographic metafiction, including its theoretical significance, narrative functions, and literary manifestations. The study argues that the boundary between historical and fictional narratives is fluid, interconnected, and shaped by cultural and interpretive frameworks, emphasizing the constructed nature of historical knowledge. Nünning's typology is applied to distinguish different types of historical novels according to their treatment of historical material and narrative strategies. In addition, narratological analysis explores the role of the narrator, temporal organization, and narrative reliability in shaping the "effect of history." Methodologically, the research adopts a synthetic approach, integrating multiple perspectives and offering a comprehensive interpretation of the historical novel.*

**Keywords** *Historical novel, Ansgar Nünning, Jerome de Groot, typology, narratology, methodological synthesis, postmodern novel*

---

## Zamonaviy tarixiy roman nazariyasi: tipologik modellar va metodologik sintez

**Boqiyev Nurali Abdurashid o'g'li**

[MDWCT@mail.ru](mailto:MDWCT@mail.ru)

O'qituvchi,

Namangan davlat chet tillari instituti

**Annotatsiya** *Mazkur tadqiqot tarixiy roman janrining nazariy asoslari hamda uning XX asrning ikkinchi yarmidagi Amerika adabiyotidagi rivojlanish xususiyatlarini kompleks tahlil etishga bag'ishlangan. Unda E. Fleyshman, G. Xyorner, X. Uayt, L. Hatcheon, A. Nyunning va J. De Grut kabi olimlarning konseptual qarashlari asosida janr evolyutsiyasining muhim bosqichlari izchil yoritiladi. Tadqiqotda, ayniqsa, postmodernistik yondashuv doirasida "istoriografik metaproza" tushunchasining nazariy mohiyati, uning badiiy amaliyotdagi ifodasi va funksional ahamiyati keng tahlil qilinadi. Tarixiy va badiiy narrativ o'rtasidagi chegaralarning nisbiyligi, ularning o'zaro aloqadorligi hamda tarixiy bilishning konstruktiv tabiati asoslab beriladi. Nyunning tipologiyasi asosida tarixiy romanlarning turlari, ularning tarixiy materialga munosabati, kompozitsion xususiyatlari va narrativ strategiyalari aniqlanadi. Shuningdek, narratologik yondashuv asosida narrator turi, temporal tashkilot, narrativ ishonchlik va bayon strategiyalari orqali "tarix effekti"ni yaratish mexanizmlari batafsil ko'rib chiqiladi. Tadqiqot metodologik jihatdan sintetik xarakterga ega bo'lib, turli ilmiy yondashuvlarni uyg'unlashtiradi va asosli ilmiy xulosalar beradi. Mazkur natijalar ilmiy tadqiqotlar va amaliy tahlillar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.*

**Kalit so'zlar** *Tarixiy roman, Ansgar Nyunning, Jerom De Grut, tipologiya, narratologiya, metodologik sintez, postmodernistik roman*

---

**Теория современного исторического романа: типологические модели и методологический синтез**

**Бакиев Нурали Абдурашид угли**  
[MDWCT@mail.ru](mailto:MDWCT@mail.ru)  
Преподаватель,  
Наманганский государственный институт  
иностранных языков

**Аннотация** *Данное исследование посвящено анализу теоретических основ исторического романа и особенностей его развития в американской литературе второй половины XX века. В работе рассматриваются концепции Э. Флейшмана, Г. Хёрнера, Х. Уайта, Л. Хатчеон, А. Нюннинга и Дж. де Грута, что позволяет выявить основные этапы эволюции жанра и его трансформации в современном литературном процессе. Особое внимание уделяется постмодернистской концепции историографической метапрозы, её теоретическому значению, функциональным особенностям и художественной реализации в текстах. В исследовании обосновывается идея о размытости границ между историческим и художественным нарративом, их взаимосвязанности, а также о конструктивном характере исторического знания. Типология Нюннинга используется для дифференциации различных типов исторического романа с учётом их отношения к историческому материалу, композиционных особенностей и применяемых нарративных стратегий. Существенное место занимает нарратологический анализ, включающий изучение типа повествователя, временной организации и степени надёжности нарратива. Методологически работа носит синтетический характер и предлагает целостное научное понимание жанра. Полученные результаты имеют важное значение для дальнейших научных и прикладных исследований*

**Ключевые слова** *Исторический роман, Ансгар Нюннинг, Джером де Грут, типология, нарратология, методологический синтез, постмодернистский роман*

---

Ingliz tilidagi ilmiy adabiyotlarda tarixiy romanning janr nazariyasini ishlab chiqishda E. Fleyshman muhim hissa qo'shdi. Uning "Ingliz tarixiy romani" (The English Historical Novel) nomli monografiyasi Britaniya adabiyotidagi janrning batafsil tarixiy-tipologik manzarasini taqdim etdi. Fleyshman qat'iy janriy ta'rifga amal qiladi: uning fikricha, faqat tasvirlanayotgan voqealar davri bilan asar yozilgan vaqt o'rtasida kamida bir avlod

masofasi mavjud bo'lgan va unda o'tmish shunchaki dekoratsiya bo'lib qolmay, balki badiiy bayonning mohiyatini belgilovchi omilga aylangan roman chin ma'noda tarixiy roman deb atalishi mumkin. "Men ta'riflayotgan tarixiy roman, – deb yozadi u, – yozilish davridan kamida bir avlod avvalgi zamonda kechadi va tarixdan oddiy fon sifatida emas, balki voqeaning sababiy konteksti sifatida foydalanadi" (Fleishman, 1971). Bu ta'rif,

qanchalik qat'iy bo'lmasin, keyingi ko'plab munozaralar uchun tayanch nuqtaga aylandi.

Janr nazariyasining rivojlanishida amerikalik adabiyotshunos G. Xyornerning ishlari ham muhim qadam bo'ldi. U tarixiy romanda narratorning hal qiluvchi roliga e'tibor qaratdi. Xyorner ko'rsatib berdiki, tarixiy romanning janr sifatidagi o'ziga xosligi faqat tematik jihatdan, ya'ni o'tmishga murojaat qilishi bilan emas, balki narrativ jihatdan ham belgilanadi: bu, avvalo, hikoyachining o'ziga xos pozitsiyasi bilan bog'liq bo'lib, u bir vaqtning o'zida ikki temporal nuqtada turishga majbur bo'ladi. Tasvirlanayotgan o'tmishning "ichida" ham, hozirgi zamon nuqtai nazaridan uning "tashqarisida" ham. Hikoyachining bunday ikki qavatli temporal joylashuvi tarixiy roman uchun xos bo'lgan alohida ironiyani yuzaga keltiradi: narrator personajlar bilishi mumkin bo'lmagan narsani biladi, ya'ni ular uchun hali davom etayotgan voqealar qanday yakun topganini anglaydi. "Tarixiy narrator, – deb yozadi Xyorner, – har doim kamida ikki qirrali bo'ladi: u o'tmish ichidan so'zlaydi, uning natijalarni bilmasligini baham ko'radi, va shu bilan birga uning tashqarisidan turib, harakatdagi kuchlarning keyinchalik nimaga aylanganini biladi" (Hörner, 1976).

Tarixiy romanning narrativ o'ziga xosligini anglashda tarix falsafasi sohasidagi tadqiqotlar, ayniqsa X. Uaytning ishlari katta ahamiyat kasb etdi. Uning "Metaistoriya" (White, 1973) monografiyasi va "Tropika diskursa" (White, 1978) to'plami tarixshunoslik haqidagi tasavvurlarda chinakam burilish yasadi. Uayt tarixiy narrativ tasvir ham badiiy rivoyatni boshqaradigan ritorik va narrativ konvensiyalarga bo'ysunishini ko'rsatdi: tarixchi ham, xuddi roman yozuvchisi kabi, tarixiy voqealarning xom materialiga ma'no berish uchun syujet sxemalari, tropologik strategiyalar va narrativ shakllardan foydalanadi. "Tarixiy narrativ, – deydi Uayt, – o'zi tasvirlayotgan voqealarni qayta ishlab chiqmaydi; u ularni tanish madaniy kodlarga havola qilish orqali yakunlangan strukturalar ko'rinishiga kiritib, ularga ma'no beradi" (White, 1973/2002).

Bundan esa muhim xulosa kelib chiqadiki, tarixiy va badiiy narrativ o'rtasidagi chegara an'anaviy ravishda tasavvur qilinganidan ancha o'tuvchan ekan.

Uayt konsepsiyasi tarixiy roman nazariyasi uchun inqilobiy ahamiyatga ega bo'ldi. Zero u badiiylik va tarixiylik o'rtasidagi an'anaviy farqlashning asosini shubha ostiga qo'ydi. Chunki bu farqlash tarix faktlarni qayta tiklaydi, adabiyot esa to'qima yaratadi, degan taxminga tayanar edi. Agar tarixiy yozuvning o'zi ham narrativ konstruktsiya shakli bo'lsa, unda tarixiy romanning o'ziga xosligini uning "haqiqiy" tarixga tashqi fakt sifatidagi munosabati orqali belgilab bo'lmaydi; aksincha, uni tarixiy narrativning o'zi bilan ishlashning alohida usuli orqali tushuntirish lozim bo'ladi. Postmodernistik janr nazariyasi aynan shu yo'nalishda rivojlandi.

XX asrning ikkinchi yarmida tarixiy roman haqidagi eng ta'sirchan nazariy konsepsiya kanadalik adabiyotshunos Linda Hatcheon tomonidan "Postmodernizm poetikasi" (A Poetics of Postmodernism) (Hutcheon, 1988) monografiyasida ishlab chiqilgan "istoriografik metaproza" (historiographic metafiction) konsepsiyasi bo'ldi. Hatcheon konsepsiyasi G'arb adabiyotida 1960-1980-yillarda janr amaliyotida yuz bergan va an'anaviy (Lukachga tegishli) nazariya tomonidan yetarli darajada tavsiflab bo'lmaydigan o'zgarishlarga javob sifatida maydonga chiqdi.

Hatcheon "istoriografik metaproza" tushunchasini bir qarashda o'zaro istisno qiluvchi ikki intilishni bir vaqtning o'zida amalga oshiradigan alohida turdagi romanlarni ifodalash uchun kiritadi: bir tomondan, ular chuqur tarixiy bo'lib, muayyan tarixiy voqealar, davrlar, hujjatlar ichiga singib ketgan; ikkinchi tomondan esa, ular oshkora o'z-o'zini refleksiya qiladi, doimiy ravishda o'zining konstruktivligini, ya'ni "o'tmishga ochilgan oyna" emas, balki matn ekanini namoyon etadi. "Istoriografik metaproza, – deb ta'riflaydi Hatcheon, – o'zi qurilayotgan tarixiy bilim imkoniyati, narrativning uni uzatish usuli sifatidagi maqomi kabi asoslarning o'zini

shubha ostiga qo'yadi" (Hutcheon, 1988). Boshqacha aytganda, postmodernistik tarixiy roman tarixdan ishonchlilik kafolati sifatida emas, balki tarixiy bilim tabiatini anglashga doir refleksiya maydoni sifatida foydalanadi.

Hatcheon fikricha, "istoriografik metaproza" bir qator asosiy belgilari bilan Lukach namunasidagi klassik tarixiy romandan prinsipial ravishda farq qiladi. Birinchidan, u tarixiy obyektivlik da'vosidan voz kechadi va o'tmishning har qanday tasviri shartli, subyektiv hamda narrativ tarzda qurilgan ekanini ochiq namoyish etadi. Ikkinchidan, u markaziy, "rasmii" tarixiy narrativlardan qiziqishni siqib chiqarilgan, chetga surilgan ovozlari va qarashlarga ko'chiradi. Uchinchidan, u tarixiy fakt va badiiy to'qimani faol ravishda aralashtiradi, bu aralashuvni yashirmaydi, aksincha, uni badiiy usul sifatida ataylab ko'z-ko'z qiladi. To'rtinchidan, u tarixiy material bilan ishlashning asosiy vositalari sifatida ironiya, parodiya va intertekstuallikdan foydalanadi.

Hatcheon "istoriografik metaproza"ning markaziy namunalarini sifatida XX asr ikkinchi yarmidagi Amerika tarixiy romanining qiyofasini ko'p jihatdan belgilab bergan E.L. Doktorovning "Regtaym" (Ragtime), K. Ishervudning "Alvido Berlin" (Goodbye to Berlin), U. Ekoning "Atirgul nomi" (The Name of the Rose) kabi asarlarni ko'rib chiqadi. Bu asarlarning barchasi uchun umumiy jihat shundaki, ulardagi "tarixiylik" ularning "metaprozaikligi"dan ajralmas bo'lib, tarix bu yerda rivoyatning ishonchli poydevori sifatida emas, balki muammo sifatida o'tmishni ishonchli tasvirlash imkoniyati va shartlari muammosi sifatida mavjud bo'ladi. Masalan, "Regtaym" romanida to'qima personajlar Emma Goldman, Harri Haudini, Froyd kabi real tarixiy shaxslar olamiga tabiiy tarzda singdirib yuboriladi va kitobxon har doim ham hujjatli qatlam bilan to'qima qatlam o'rtasidagi chegarani aniq ajrata olmaydi. Bu qorishish beparvolik yoki xato emas, balki u tarixiy xotira va tarixshunoslik yozuvi tabiatiga oid badiiy bayonotdir.

Hatcheon konsepsiyasi keng e'tirof bilan birga jiddiy tanqidga ham uchradi. Tanqidchilar, xususan A. Nyunning, "istoriografik metaproza" tushunchasi janriy tahlilning aniq vositasi bo'lib xizmat qilishi uchun haddan tashqari keng va yetarlicha differensiallashmaganini ta'kidlaydi. Nyunning fikricha, Hatcheon prinsipial jihatdan turlicha bo'lgan hodisalarni birlashtirib yuboradi: metaprozaik refleksiya markaziy badiiy tamoyil bo'lgan romanlar bilan o'z-o'zini refleksiya unsurlari faqat ikkilamchi motiv sifatida uchraydigan romanlarni bir toifaga qo'shadi. "Tarixshunoslik metafiksiyasi kategoriyasi, – deb yozadi Nyunning, – tarix bilan shug'ullanuvchi deyarli har qanday postmodernistik badiiy asarni o'z ichiga qamrab oladigan darajada haddan tashqari kengayib ketish xavfi ostida turibdi, shu tariqa esa o'zining tahliliy aniqligini yo'qotadi" (Nunning, 1995). Bu mulohaza mazkur tadqiqot uchun muhim metodologik ahamiyatga ega.

Ansgar Nyunning Linda Hatcheon konsepsiyasining eng tizimli tanqidini va tarixiy roman uchun eng izchil muqobil tipologiyani taklif etgan. U ko'p bosqichli tipologiyani ishlab chiqadiki, bu tipologiya janrning turli modifikatsiyalarini ularning tarixiy materialga munosabati, narrativ o'z-o'zini refleksiya qilish darajasi va qo'llanilgan narrativ strategiyalar turiga qarab farqlash imkonini beradi.

Nyunning tarixiy romanning to'rtta asosiy turini ajratadi. Birinchi tur "hujjatli tarixiy roman" (documentary historical novel) manbalarni sinchkovlik bilan o'rganish asosida tarixiy voqealarni imkon qadar ishonchli qayta tasvirlashga intiladi; uning asosida o'tmishni adekvat badiiy tasvirlash prinsipial jihatdan mumkin, degan ishonch yotadi. Ikkinchi tur "realistik tarixiy roman" (realist historical novel) Lukach talqinidagi Skot an'anasiga amal qiladi: uning markazida davrning "o'rtacha odami" turadi, tarixiy ishonchlilik esa tipiklashtirish orqali erishiladi. Uchinchi tur "revizionistik tarixiy roman" (revisionist historical novel) rasmiy tarixiy narrativlarni qayta talqin qiladi, marginallashtirgan personajlar va nuqtayi

nazarlarga ovoz beradi, biroq hali tarixiy ishonchlilikning o'zi mumkinligiga shubha qilmaydi. Nihoyat, to'rtinchi tur to'liq ma'nodagi "meta-tarixiy roman" (metahistorical novel) tarixiy bilishning shartlari va chegaralari ustida fikr yuritadi hamda aynan shu refleksiyaning o'zining bosh badiiy mazmuniga aylantiradi (Nünning, 1995).

Nyunning tipologiyasining metodologik mahsuldorligi shundaki, u "klassik" va "postmodernistik" tarixiy roman o'rtasidagi qarama-qarshilikni yumshatadi, ularni yagona janriy spektrning ikki qutbi sifatida ko'rsatadi. Amalda mavjud asarlarning aksariyati oraliq pozitsiyalarni egallaydi va turli turlarning unsurlarini o'zida uyg'unlashtiradi. Masalan, mazkur tadqiqotning markaziy obyektlaridan biri bo'lgan Toni Morisonning "Sevimli" ("Beloved") romani bir ma'noli tipologik tasnifga qiyin bo'ysunadi: unda hujjatli roman xususiyatlari (aniq tarixiy precedentga tayanish), revizionistik roman belgilari (qullik tarixini ezilganlar nuqtayi nazaridan qayta talqin qilish) va meta-tarixiy roman jihatlari (tarixiy travmani narrativ o'zlashtirish imkoniyati ustidagi refleksiya) birgalikda mavjud. Aynan mana shu uyg'unlik Morison romanini badiiy jihatdan shu qadar salmoqli va nazariy jihatdan shu qadar qiziqarli qiladi.

XXI asrning dastlabki o'n yilliklarida tarixiy roman nazariyasi klassik Lukach paradigmasi hamda Hatcheonning postmodernistik konsepsiyasining cheklangan jihatlari yengib o'tishga intilgan bir qator tadqiqotchilar ishlarida yanada rivojlandi. Janrga oid eng mufassal zamonaviy nazariy tadqiqotlardan biri britaniyalik adabiyot tarixchisi Jerom De Grutning "Tarixiy roman" (The Historical Novel) (De Groot, 2010) monografiyasi bo'lib, unda keng tarixiy-adabiy material asosida turli nazariy yondashuvlarni sintez qilishga urinish amalga oshirilgan.

De Grut normativ janriy ta'riflardan voz kechadi va tarixiy romanni mohiyatan ochiq, dinamik hamda kontekst bilan belgilanuvchi shakl sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, janrga bir marta va butunlay qat'iy ta'rif berishga

qaratilgan urinishlar muvaffaqiyatsizlikka mahkum, chunki janrning o'zi o'zgarib boruvchi madaniy ehtiyojlar va tarix haqidagi tasavvurlar ta'sirida doimiy ravishda transformatsiyalanadi. "Tarixiy roman, – deb yozadi De Grut, – barqaror konvensiyalarga ega bo'lgan qat'iy janr emas, balki har biri o'z zamonasining muayyan madaniy tashvishlari va tarixshunoslikka oid tasavvurlariga javob beradigan o'zgaruvchan amaliyotlar yig'indisidir" (De Groot, 2010). Ushbu metodologik tamoyil mazkur tadqiqot uchun prinsipial ahamiyatga ega: XX asrning ikkinchi yarmidagi Amerika tarixiy romani aynan shu muayyan davrning o'ziga xos madaniy xavotirlari va tarixshunoslikka oid farazlariga javob sifatida ko'rilishi lozim.

De Grut, shuningdek, tarixiy roman turli madaniy kontekstlarda bajaradigan funksiyalarning ko'pligiga alohida e'tibor qaratadi. U milliy o'zlikni belgilash vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin, milliy narrativni ifodalab va mustahkamlab; tanqid vositasi bo'lishi mumkin, rasmiy tarixning miflari va stereotiplarini fosh etib; terapiya vositasi bo'lishi mumkin, jamiyatga tarixiy travmani anglash va boshdan kechirish imkonini berib; ko'ngilochar vosita bo'lishi mumkin, uzoq davrlarning ekzotikasi va sarguzashtlarini taklif etib. Qaysi roman ushbu funksiyalardan qaysi birini oldingi planga olib chiqishiga qarab, u tarixiy materialga nisbatan o'ziga xos munosabatni shakllantiradi va mos narrativ strategiyalarni tanlaydi.

XX asrning ikkinchi yarmidagi Amerika adabiyotiga tatbiqan, De Grut taklif etgan funksiyalar tipologiyasi ayniqsa samarali ko'rinadi. Mazkur dissertatsiyaning keyingi boblarida ko'rsatilishicha, bu davr Amerika tarixiy romani, avvalo, o'zaro bog'liq bo'lgan ikki funktsiyani bajaradi: milliy narrativni reviziya qilish funksiyasini, ya'ni rasmiy tarixni qayta ko'rib chiqish, unga ilgari siqib chiqarilgan ovozlar va nuqtayi nazarlarni kiritish hamda madaniy terapiya funksiyasini eng avvalo, qullik va irqiy segregatsiya travmalarini badiiy o'zlashtirish funksiyasini.

Mazkur dissertatsiya uchun bevosita nazariy ahamiyatga ega bo'lgan tadqiqotlar orasida, avvalo, V.E. Xalizevning ishlari, xususan uning fundamental "Adabiyot nazariyasi" (Khalizev, 1999) asarini alohida ta'kidlash lozim. Unda "badiiy tarixiylik" tushunchasi ishlab chiqilgan bo'lib, u adabiy asarning faqat davrning tashqi belgilarinigina emas, balki uning o'ziga xos muhitini, psixologiyasini, "ruh"ini ham qayta yarata olish qobiliyatini anglatadi. Xalizev "xronikal tarixiylik" tarixiy voqealar ketma-ketligini qayta aks ettirish va "axloqiy-maishiy tarixiylik" davrning turmushi, urf-odatlarini va psixologiyasini qayta yaratishni tarixni badiiy o'zlashtirishning ikki prinsiplar jihatdan farqli usuli sifatida ajratadi (Khalizev, 1999). Ushbu farqlash Amerika tarixiy romanini tahlil qilishda metodologik jihatdan qimmatli hisoblanadi, chunki unda tarixiylikning har ikki turi ko'pincha murakkab tarzda o'zaro qorishib ketadi.

Amerika adabiyotiga tatbiqan tarixiy roman nazariyasiga qo'shilgan muhim hissalaridan biri A.M. Zverev tadqiqotlari bilan bog'liq. XX asr romani haqidagi ishlarida Zverev Amerika tarixiy romanining asrning ikkinchi yarmidagi shakli klassik Yevropa namunalariga nisbatan prinsiplar jihatdan boshqacha tarixiy bilim konsepsiyasini o'zida mujassam etishini ta'kidlaydi: "Amerika postmodernistik tarixiy romani o'tmishni qayta tiklashdan ko'ra, bunday qayta tiklashning imkoniyati va shartlari masalasini qo'yadi va shu tariqa tarixni materialdan muammoga aylantiradi" (Zverev, 1982). Bu kuzatuv Amerika adabiy kontekstida janr boshdan kechirgan transformatsiyani aniq ifodalaydi.

Tarixiy romanga narratologik yondashuv, ya'ni asarda "tarixiy reallik"ni konstruksiya qiluvchi narrativ mexanizmlarni tahlil qilish qator G'arb va mahalliy tadqiqotchilar ishlarida rivojlangan. Bu yondashuv janrning ham tematik, ham tarixiy-genetik tahlilini prinsiplar jihatdan to'ldiradi: u tarixiy roman nimani hikoya qilayotganini yoki u materialni qaysi manbalardan olayotganini emas, balki aynan qanday qilib tarixiy voqelikning o'ziga xos

badiiy effektini yaratishini tasvirlash imkonini beradi.

Tarixiy romanni tahlil qilish uchun asosiy narratologik kategoriyalar quyidagilardan iborat: narrativning temporal tashkiloti ("tarix vaqti" bilan "narrativ vaqti"ning o'zaro munosabati); narrator turi va uning tasvirlanayotgan voqealarga nisbatan temporal pozitsiyasi; narrativ masofa; narrativ ishonchlilik va ishonarlilik darajasi. Narrativ nazariyasida bu kategoriyalar, avvalo, J. Jenet asarlarida ishlab chiqilgan bo'lib, uning "Narrativ diskurs" nomli asari ham badiiy, ham tarixiy nasrni tahlil qilish uchun asosiy narratologik manbalardan biri bo'ldi. J. Jenet "tarix" (histoire) voqealarning xronologik tartibdagi ketma-ketligi, "narrativ" (récit) esa voqealar bayon qilingan matn, va "narrativ akt" (narration) o'zining temporal va shaxsiy pozitsiyasiga ega bo'lgan hikoya qilish jarayonining o'zini farqlaydi (Genette, 1972/1998). Ushbu kategoriyalarni tarixiy romanga tatbiq etish u yoki bu asarda "tarix effekti"ni yuzaga keltiruvchi o'ziga xos narrativ konstruksiyalarni aniq tasvirlash imkonini beradi.

Amerika tarixiy romanini tahlil qilish uchun "ishonchsiz narrator" (unreliable narrator) kategoriyasi alohida ahamiyatga ega. Bu tushuncha U.K. But tomonidan uning "Badiiy adabiyot ritorikasi" (The Rhetoric of Fiction) (White, 1973/2002) asarida kiritilgan. Postmodernistik tarixiy roman kontekstida ishonchsiz narrator oddiy narrativ usul bo'lib qolmay, janrning prinsiplar unsuriga aylanadi: uning ishonchsizligi har qanday tarixiy guvohlikning umumiy ishonchsizligiga, o'tmish haqidagi har qanday hikoyaning muqarrar subyektivligi va to'liqsizligiga ishora qiladi. "Tarixiy romandagi ishonchsiz narrator, – deya qayd etadi But, – faqat texnik vosita emas, balki epistemologik mazmunga ega hodisadir: u tarixiy bilish imkoniyatlarining chegaralanganligini ifodalaydi" (Booth, 1961/2010).

Tarixiy roman haqidagi nazariy konsepsiyalar bo'yicha amalga oshirilgan sharh mazkur tadqiqotning konseptual doirasini

belgilovchi qator metodologik xulosalarni shakllantirish imkonini beradi.

De Grut va Nyunningga ergashgan holda, biz tarixiy romanni bir marta va butunlay belgilab qo'yilgan, qat'iy konvensiyalarga ega janr sifatida emas, balki tarixan harakatchan shakl sifatida ko'ramiz; uning o'ziga xosligi har bir muayyan davrda madaniy, tarixshunoslik va adabiy omillar majmui bilan belgilanadi. XX asrning ikkinchi yarmidagi Amerika adabiyotiga nisbatan bu janrni aynan uning aniq tarixiy va madaniy kontekstida 1960-1990-yillardagi ijtimoiy transformatsiyalar, rasmiy milliy narrativ inqirozi, postkolonial va feminist intellektual harakatlar kontekstida tahlil qilish zarurligini anglatadi.

Lukach konsepsiyasi bilan Hatcheon konsepsiyasi bir-birini inkor etuvchi yondashuvlar emas, balki ular janriy spektrning turli qutblarini tavsiflaydi. Mazkur tadqiqot korpusini tashkil etuvchi asarlarning aksariyati na to'liq klassik, na to'liq postmodernistik modelga sig'adi: ular oraliq pozitsiyalarni egallab, hujjatli tarixiylik unsurlarini metaprozaik refleksiya bilan, realistik narrativni esa postmodernistik ironiya bilan uyg'unlashtiradi. Nyunningning ushbu butun spektrni qamrab oluvchi tipologiyasi tahlil qilinayotgan asarlarning janriy

kvalifikatsiyasi uchun asosiy vosita sifatida qabul qilinadi.

Asarlarning tematik va tarixiy-genetik ko'rib chiqilishi Jenet va But kategoriyalaridagi narratologik tahlil bilan to'ldiriladi: narrator turi, bayonning temporal tashkiloti, narrativ ishonchlilik darajasi va "tarix effekti"ni konstruksiya qilish usullari tasvirlanadi. Aynan narratologik tahlil romanlarning tematik mazmunini ularning poetik shakli bilan bog'lash imkonini beradi hamda XX asrning ikkinchi yarmidagi Amerika tarixiy romanining o'ziga xos mavzulari travma, xotira, milliy narrativni reviziya qilish asarning badiiy ma'nosining uzviy qismi bo'lgan maxsus narrativ strategiyalar orqali amalga oshishini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning metodologik bazasi sintetik xususiyatga ega bo'lib, u tarixiy-tipologik yondashuvni (Lukach va Reizov ruhida), janriy-tipologik yondashuvni (Nyunning va De Grut ruhida), postmodernistik-narratologik yondashuvni (Hatcheon va Uayt ruhida) hamda sof narratologik yondashuvni (Jenet va But ruhida) birlashtiradi. Bunday sintez esa, albatta, janriy xilma-xilligi va nazariy murakkabligi bilan ajralib turadigan materialni tahlil qilishning yagona adekvat usuli bo'lib ko'rinadi.

## References:

1. Booth, W. C. (2010). *The rhetoric of fiction*. University of Chicago Press. (Original work published 1961)
2. De Groot, J. (2010). *The historical novel*. Routledge.
3. Fleishman, A. (1971). *The English historical novel: Walter Scott to Virginia Woolf*. Johns Hopkins University Press.
4. Hörner, G. (1976). *The historical novel and its narrative modes*. Clarendon Press.
5. Hutcheon, L. (1988). *A poetics of postmodernism: History, theory, fiction*. Routledge.
6. Nünning, A. (1995). *Von historischer Fiktion zu historiographischer Metafiktion: Bd. 1: Theorie, Typologie und Poetik des historischen Romans*. WVT.
7. White, H. (1973). *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins University Press.
8. White, H. (1978). *Tropics of discourse: Essays in cultural criticism*. Johns Hopkins University Press.

9. Zverev, A. M. (1982). *Amerikanskiy roman 20–30-kh godov*. Khudozhestvennaya literatura. (in Russian)
10. Genette, G. (1998). *Narrativnyy diskurs*. In G. Genette, *Figury: V 2 t. T. 2* (E. Vasilyeva et al., Trans.). Izdatelstvo im. Sabashnikovykh. (Original work published 1972)
11. Khalizev, V. E. (1999). *Teoriya literatury: Uchebnik*. Vysshaya shkola. (in Russian)
12. White, H. (2002). *Metaistoriya: Istoricheskoye vobrazheniye v Yevrope XIX veka* (E. Trubina & V. Kharitonov, Trans.). Izdatelstvo Uralskogo universiteta. (Original work published 1973)